

HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg

---

De kopie van een Romeinse wapenrusting, een recente aanwinst in het Thermenmuseum

De thematische indeling van de Romeinse geschiedenis van Heerlen in het Thermenmuseum maakte het mogelijk om een aantal vondsten uit de nederzetting Coriovallum te groeperen tot een vitrine met militaire relictien. De hoofdtekst voor dat onderwerp werd „Coriovallum = Legerplaats“. Enkele maanden geleden werd het door de verwerving van een kopie van een wapenrusting mogelijk, het militaire aspect in de geschiedenis van Romeins Heerlen verder te verhelderen.

Ongetwijfeld zijn er in het toenmalige Heerlen vormen van militaire activiteit geweest. Aanwijzingen vormen niet alleen wapens zoals speer- en pijlpunten maar ook kleine delen van wapenrustingen. Bovendien zijn er nog de merkwaardige V-vormige verdedigingsgrachten ten noorden en zuiden van de thermen. De in 1873 aan de Bekkerweg gevonden eerste-eeuwse grafsteen voor Marcus Iulius, oudgediende van het Ve legioen, kan men daar als een vroeg „feit“ aan toevoegen, terwijl de in de thermen gevonden tegels met het stempel van het XXXe legioen Ulpia Victrix uit de tweede eeuw na Christus en de derde- (?) en vierde-eeuwse grachten verdere aanwijzingen zijn voor een zekere continuïteit van de militaire aanwezigheid in deze streken. De omvang van het kamp, de versterking of wat er dan ook geweest moge zijn, is echter niet bekend. Over het aantal van de in Coriovallum of omgeving gelegerde militairen valt dan ook weinig te zeggen, evenmin als over de vraag, of het legioensoldaten dan wel hulptroepensoldaten waren. Over de stationering van eenheden in Heerlen is niets bekend. Daarvoor ontbreken de noodzakelijke sporen van barakken en dergelijke. Het is ook niet erg waarschijnlijk. De tijdelijke aanwezigheid (misschien in kampementen?) van hulptroepen bij grensschermtuselingen is aannemelijker.

Hoe de soldaten gekleed en bewapend waren, is een al even interessante vraag. De weinige, ook nog vaak fragmentarische vondsten van wapentuig en uitrusting in Heerlen maken een soldaat moeilijk voorstelbaar. De interpretatie en reconstructie van de duizenden vondsten in het Imperium Romanum en bijvoorbeeld de afbeeldingen op de zuil van Traianus in Rome en op grafstenen, maken het wél mogelijk om een redelijk betrouwbare tekening van „parate“ militairen te vervaardigen.

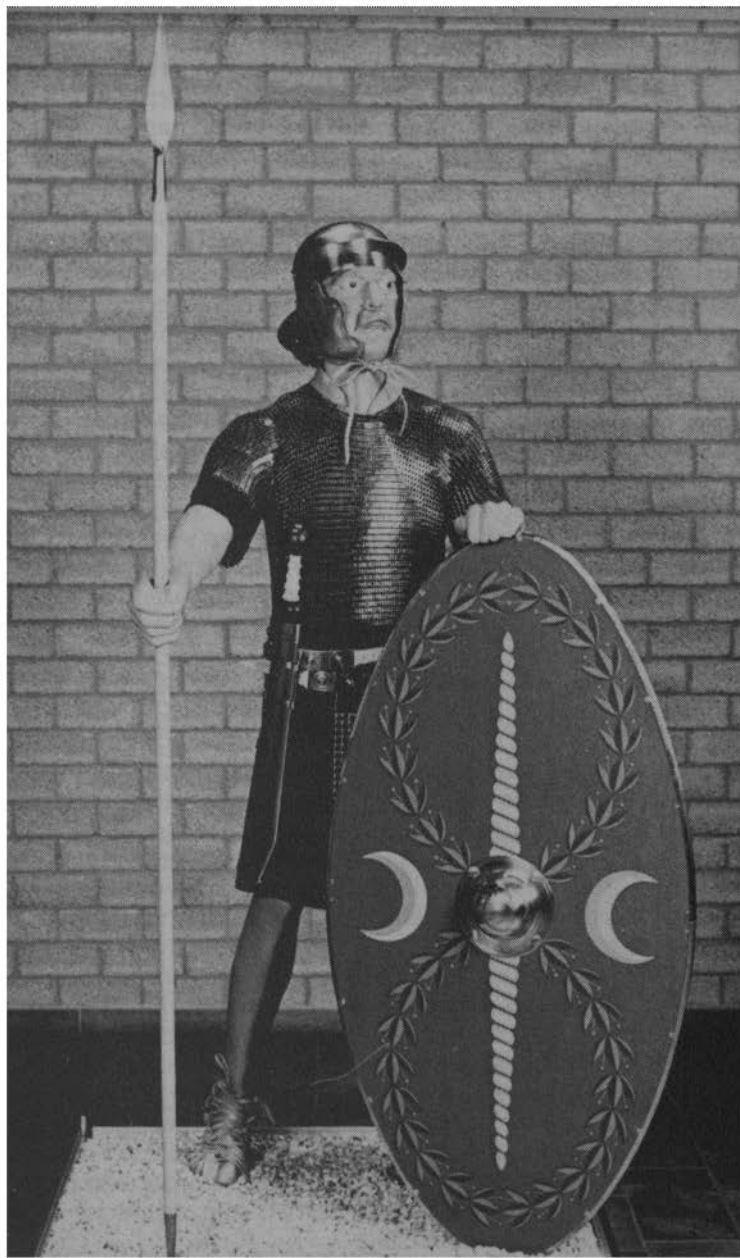
In Heerlen viel de keuze op een driedimensionele uitvoering, die geheel past in het streven om de nodige schakels te leggen tussen de archeologische vondsten en de belangstelling van het publiek¹. Met behulp van een belangrijke financiële bijdrage van de Stichting Vrienden van de Heerlense Thermen kon de wens naar verwerving van een kopie van een wapenrusting in vervulling gaan. Aangekocht werd een auxiliarius, een soldaat van de hulptroepen². Deze hulptroepen werden meestal gerekruteerd uit de bevolking van bondgenoten uit de grensstreken. Zij waren daar bekend met land en volk. Ze konden bij schermutselingen tactischer worden ingezet, omdat zij vaak al veel oorlogservaring in de strijd tegen Romeinen(!) of tegen stammen hadden opgedaan. Bovendien verlichtten zij de taak van de aan de Rijn grens gelegerde legioenen.

De uitrusting werd in Engeland vervaardigd door Michael Simkins, die ook voor andere musea reconstructies maakte en die enkele publicaties over historische bewapening heeft uitgegeven³. De overdracht van de kopie aan het gemeentebestuur van Heerlen vond plaats op 11 december 1980, in het kader van de activiteiten rond een landelijk museumweekend.

Bij de reconstructie gaat het om een Romeins soldaat van de hulptroepen uit de tweede helft van de eerste eeuw na Christus en wel om een lichte infanterist⁴.

Over de onderkleding en een wollen tunica draagt de soldaat een zogenaamde lorica hamata, een maliënkolder die een zekere bescherming biedt tegen bijvoorbeeld zwaardslag en stenen. Dit ca. 6 kg zware „hemd“ bestaat uit ongeveer 22.000 ijzeren of bronzen platte, geponste ringetjes en ringetjes die uit metaaldraad met behulp van tangen werden gebogen⁵.

De geelkoperen helm die de militair van het Heerlens museum draagt, is een eenvoudige versie van het type zoals de legioensoldaten gewoonlijk droegen en wel van de soort die in 1968 te Flüren in Duitsland werd gevonden⁶. Hij is voorzien van een horizontale frontklep en iets gebogen nekbescherming aan de achterzijde. Ook draagt hij zijdelings als scharnierende kleppen werken- de wangbeschermers, van het type zoals gevonden te Buderich aan de Rijn in Duitsland, niet ver van Xanten. Met een soort juchtlederen riempjes, bevestigd aan de gevoerde binnenzijde van de kleppen, werd de helm onder de kin vastgesnoerd⁷. Een wol-

De „Heerlense“ hulptroopensoldaat. (opname: Centrale Fotokamer gemeente Heerlen)

len sjerp of sjaal bedekt nek en hals. Deze werd gedeeltelijk weggestopt onder de tunica of de lorica.

Het schoeisel is een nauwkeurige kopie van originelen, die overal in het Romeinse Rijk, bijvoorbeeld in waterputten, zijn gevonden. Het is van een typisch militaire soort, namelijk de zogenaamde caliga⁸. Als versteviging, tegen overmatige slijtage, en mogelijk ook voor een beter „houvast” op het terrein was het aan de onderkant voorzien van tientallen bolle kopspijkers. Indrukken van schoeisel met een dergelijk spijkerbeslag komen voor op een dakpan in de Heerlense collectie⁹. De sandaal is verder geheel van leder en het bovenleder bestaat uit een tot een „net” uitgesneden patroon van lussen, dat met een lange riem op de voet en rond de enkel geregen werd, daarbij de tenen vrij latend¹⁰.

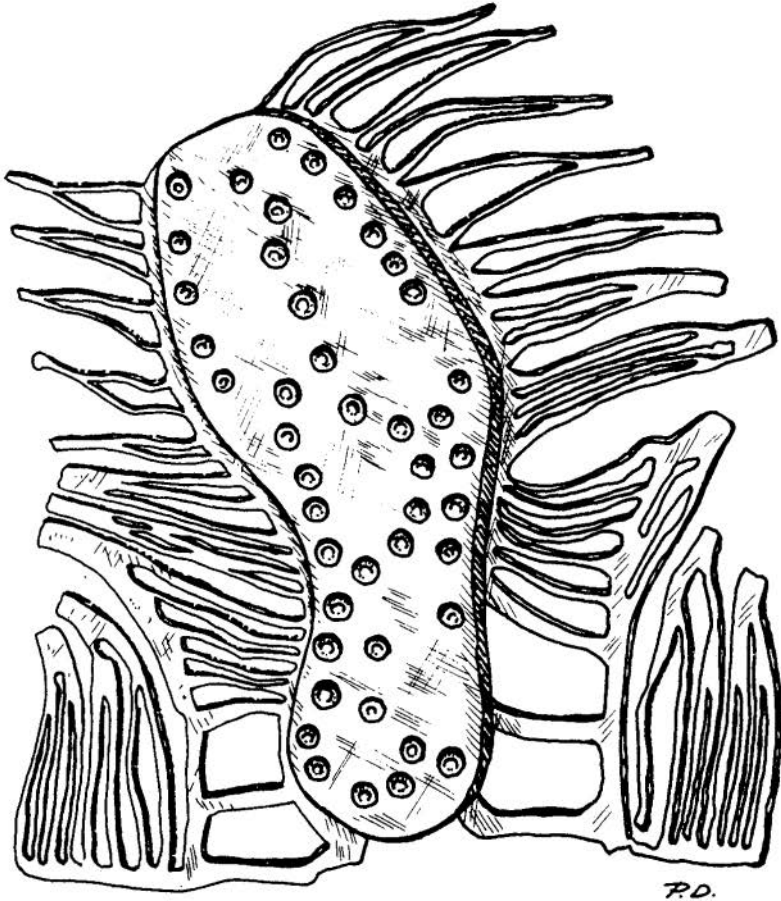
Een belangrijk element van de uitrusting vormen natuurlijk de wapens, die over het algemeen lichter zijn dan die der legioensoldaten. Deze laatsten hadden bijvoorbeeld meestal een verzwaarde werpspeer, de pilum, terwijl de hulpstroepensoldaten de lichtere hasta gebruikten, een ca. 210 cm lange houten speer, met puntige ijzeren voet en een speerpunt in de vorm van een spits blad.

Het lange ijzeren zwaard was wel het vervaarlijkste wapen van de infanterist. Het vlijmscherpe blad was niet zozeer bedoeld om er steken mee toe te brengen, maar om er mee te houwen en te slaan. Het gevest van het „Pompeii-zwaard” in Heerlen is van ivoor rond een metalen kern, en heeft twee rozehouten knoppen. De uitvoering van de schede is hypothetisch¹¹. De dolk (pugio) is van een gewoon ijzeren type. De eveneens ijzeren schede is vlak en draagt geelkoperen beslag met bevestigingsringen¹².

In afwijking van de waarschijnlijk meer bekende rechthoekige, iets gebogen schilden heeft de Heerlense kopie een ovaal, vlak schild (clipeus). De schildknop evenals de rand zijn van geel koper. De holte in de schildknop biedt ruimte voor de hand en het vastgeklonken metalen handvat. De schildering op het schildvlak is fantasie.

Tenslotte zijn er nog twee gordels, die eveneens hun bijdrage leveren aan de ca. 18 kg zware uitrusting. Voordat men slechts een dolkgordel ging gebruiken en het zwaard met een riem rond de schouder bevestigde, waren er twee elkaar kruisende gordels in gebruik. Eén daarvan was de dolkgordel, die als eerste werd vastgemaakt. Deze heeft aan de voorkant een reeks hangende lederen strippen, beslagen met metalen plaatjes die als een soort liesbescherming dienst deden¹³. De andere gordel was voor de bevestiging van het zwaard. Beide gordels zijn van leder en hebben een vertind metalen sierbeslag.

Afgezien van enkele concessies die gedaan moesten worden, omdat originele vondsten ontbraken of te fragmentarisch waren om een min of meer juiste reconstructie te doen vervaardigen, geeft de kopie een vrij goed beeld van de uitrusting van een eerste-

Onderaanzicht van een „caliga” met het typische spijkerbeslag en de vele lussen. (Vrij naar: Connolly)

eeuwse infanterist van hulptroepen. Bij de verwerving stonden de educatieve intenties voorop en de doelstelling is al voor een groot deel bereikt, gezien de enorme aantrekkingskracht die de gewapende man op kinderen uitoefent. Enige onzekerheid bij dergelijke reconstructies zal er echter wel altijd blijven, maar dat is de geschiedenis dan ook eigen.

F.M.H. Senden

NOTEN:

1. F.M.H. Senden, *Educatief werk in het Thermenmuseum*, in: *Het Land van Herle*, 1977 blz. 134-137.
2. Een reconstructie van een legioensoldaat bevindt zich in het Rijksmuseum G.M. Kam te Nijmegen.
3. M. Simkins, *The Roman Army from Caesar to Trajan*, London, Osprey Publishing Ltd., 1979³, en: *The Roman Army from Hadrian to Constantine*, London enz., 1980². De soldaat van Nijmegen werd eveneens door Simkins gemaakt.
4. Cavaleristen en infanteristen hadden zowel bij de hulptroepen als bij de legioenen verschillende wapenrusting. Zie hiervoor: H. Russell Robinson, *The Armour of Imperial Rome*, London, Lionel Leventhal Ltd., 1975.
5. Van het bekende, uit metalen platen samengestelde lichaamspantser van de legioensoldaat, de zogenaamde lorica segmentata, is in Heerlen een klein onderdeel bekend en geëxposeerd. Het is een gedeelte van een sierlijk scharnier dat voor de verbinding van de schouderplaten zorgde (inv. nr. 9052). Zie ook: Russel Robinson, a.w., blz. 174, foto 485 boven; blz. 180-181, tekening 182 en foto's 491-493. Overigens zij hier vermeld dat niet alle (hulp)troepen) soldaten een lichaamspantser droegen.
6. *Bonner Jahrbücher 170-1970*, blz. 374-375. Geel koper dient men ook in de rest van het betoog te vertalen in „brons“.
7. Voor afbeeldingen van originele vondsten van helm en wangklep, die meestal van brons of van ijzer zijn gemaakt, zie: Russel Robinson, a.w., blz. 80, fig. 229 en blz. 84, fig. 234 en 236.
8. Zie de afbeeldingen in: P. Connolly, *Het Romeinse Leger*, Aartselaar, Zuidnederlandse Uitgeverij/Harderwijk, Centrale Uitgeverij, 1976, blz. 50.
9. Zie de dakpan in de vitrine „Bouwfragmenten“, collectie Thermenmuseum Heerlen, inv. nr. 5161.
10. M. Ballintijn e.a., *Een Romeins Huis in Amsterdam*, Allard Pierson Museum Amsterdam, 1978², blz. 25 (variant).
11. M. Simkins, a.w., 1980², blz. 30-32; de zwaardschede in Heerlen wordt echter niet aan de schouderriem gedragen, maar is aan een gordel bevestigd. De manier waarop dit is gebeurd, is hypothetisch.
12. M. Simkins, a.w., 1979³, foto van de reconstructie op blz. 19.
13. P. Connolly, a.w., blz. 51, tekening links boven.

Bijna 600 jaar geleden werd Hoensbroek van Heerlen afgescheiden

In deze tijd van gemeentelijke herindeling, waarbij Hoensbroek en Heerlen samengevoegd worden tot één gemeente, is het ongetwijfeld interessant enige aandacht te besteden aan de tijd, die nu bijna 6 eeuwen achter ons ligt en waarin het tegenovergestelde is gebeurd: in 1388 werd Hoensbroek namelijk van Heerlen afgescheiden. Ofschoon dit in historische kringen een bekend feit is, zal een herinnering daaraan momenteel mijns inziens wel op zijn plaats zijn.

In de tweede helft van de veertiende eeuw had de hertog van Brabant zijn macht in onze streken sterk uitgebreid en kwam onder meer Heerlen in zijn bezit¹. Joanna van Brabant had met haar man, Wenceslaus van Luxemburg, de oude politiek voortgezet om zo veel mogelijk gebieden in deze omgeving onder invloed van Brabant te brengen, eensdeels ter bescherming van de handelswegen naar Keulen, anderzijds om steunpunten te krijgen tegen de machten, die Brabant niet welgezind waren. Ook na de dood van Wenceslaus in 1383 trachtte Joanna hier personen aan zich te binden, om in tijd van nood op hen te kunnen rekenen.

In dat licht moet men de gebeurtenis zien, die in 1388 plaats vond. De hertogin schonk toen het dorp „In ghene Broeke“ als aparte heerlijkheid aan ridder Herman Hoen, schout van Maastricht². Zo werd Hoen heer van het dorp, dat later, eigenlijk pas in de 15e en 16e eeuw, met de naam Hoensbroek werd aangeduid.

Uit de stichtingsakte blijkt duidelijk, dat Hoensbroek voordien tot Heerlen behoorde. We lezen immer onder meer: „dat wy nu deilen ende afscheiden van derselver banck van Herle ende maken dairaf een banck, heerlichheit ende ghericht bi hem selven“. Ook werd duidelijk benadrukt, wat de achtergronden van de schenking waren, met andere woorden waaraan Herman Hoen de schenking te danken had en wat van hem in verband hiermee in de toekomst werd verwacht. Het gebeurde namelijk „om den menichfuldigen, denckliken dienst, dien hi ons ghedaen heeft ende noch doen sal ende om menigen groten schade van rove ende van brande, dien hi om onsen wille leden heeft“.

De afscheiding van de heerlijkheid Hoensbroek had in 1390 een vervolg in de toen verkregen toestemming van de bisschop van Luik, waaronder dit gebied toen kerkelijk ressorteerde, om in „Gheenbroec“ een kerkhof aan te leggen en voortaan in de daar reeds bestaande kapel permanent het heilig sacrament en de heilige olie te bewaren³. Interessant is, dat als motieven voor dit

verlof niet de pas verworven wereldlijke zelfstandigheid wordt genoemd en de daardoor ontstane nieuwe verhouding tussen Heerlen en Hoensbroek, maar de moeilijkheden, die de mensen ondervonden als ze vanuit Hoensbroek naar de parochiekerk van Heerlen (de Sint Pancratius) moesten gaan om de sacramenten te ontvangen, moeilijkheden die veroorzaakt werden door overstromingen, oorlogshandelingen en plunderingen onderweg. Hoe dan ook, door deze maatregel werd de band tussen Hoensbroek en Heerlen feitelijk definitief verbroken.

Het afstaan van grondgebied is altijd een moeilijk te verdragen zaak. De hertogin laat dan ook in het laatste deel van de schenkingsbrief nog even een waarschuwing horen in het bijzonder gericht tot de „amptluden, schoutheit, schepenen ende boden der banck ende gherichte van Herle, die nu syn ende namails syn sullen“. Zij vermaant hen om „den heren Herman Hoen voirschreven, sinen oir, erven ende nacomelingen tewigen dagen rastelic ende vredelic“ het geschonkene te laten gebruiken.

Heer Hoen en zijn nakomelingen hebben eeuwen lang Hoensbroek in bezit gehad. Daarna kwamen er andere tijden, andere heren en andere wetten en vanaf 1982 zullen Heerlen en Hoensbroek weer samen, rustig en vredig, verder gaan als één gemeente.

M.A. van der Wijst

NOTEN:

1. J.M. van de Venne, J.Th.H. de Win en P.A.H.M. Peeters, *Geschiedenis van Hoensbroek*, Hoensbroek 1967, blz. 17.
2. Zie voor een foto respectievelijk de tekst van de schenkingsbrief het aangehaalde werk, blz. 20 en 804.
3. Zie voor een foto respectievelijk de tekst van de betreffende akte het aangehaalde werk, blz. 374 en 806.

Gemeentehuizen in Heerlen

Eerst in 1877 wordt op last van het gemeentebestuur gestart met de bouw van een raadhuis. Voordien kon het plaatselijk bestuur volstaan met enige vertrekken die elders in de gemeente gehuurd werden. Zo zou het huis „De Croon” plaats van samenkomst geweest zijn¹. In de vergadering van 13 september 1740 wordt het besluit genomen om de „bancktscompt” (wij zouden zeggen het archief) die nog in het huis „De Croon” was over te brengen naar de sacristie van de kerk. Vermoedelijk heeft men in die tijd geen vaste plaats van samenkomst gehad en wilde men het archief niet bij een particulier onderbrengen. Een aanwijzing voor de stelling dat men geen vast onderkomen had is te vinden in de convocaties voor de vergaderingen in 1741, 1757 en 1795, die nog bewaard gebleven zijn². De heren worden dan uitgenodigd te vergaderen in het woonhuis van de heer Stas (1741), Dautzenberg (1757) en Lamberts (1795).

Ook het schoolhuis is plaats van samenkomst geweest. Dit moet in 1799 ontruimd worden voor de „Brigade de Gendarmerie Nationale”. De raad van het kanton besluit te verhuizen naar „la maison commune situé sur la simptière”, waarmee mijns inziens - op grond van de beschrijving - alleen de Gevangentoren bedoeld kan zijn³. Vermoedelijk heeft men daar langere tijd gezeten. Zo lezen we in de instructie voor de secretaris (art. 9), opgesteld in 1818, dat hij de besluiten zal afkondigen „op het kerkhof alhier voor het gemeentehuis, den Tooren genaamd⁴. Als in 1829 een lijst gemaakt wordt van gemeentelijke gebouwen, blijkt de toren niet meer gebruikt te worden. De secretaris zit dan in het schoolhuis⁵, dat zich aan de huidige Emmastraat bevond waar nu de pastorie is. Het schoolhuis was in ca. 1784 gebouwd en is in 1901 gesloopt. In 1856 wordt een nieuwe school aan de Akerstraat gebouwd en wordt het gebouw aan de Emmastraat gebruikt als gemeentehuis (bovenverdieping) en als brandspuithuis (benedenverdieping).

In 1876 wordt er voor het eerst over gesproken om een eigen gemeentehuis te bouwen. In de notulen van de raadsvergadering van 27 juni van dat jaar lezen we: „Het raadslid Vijgen brengt ter kennis van de vergadering dat hij van onderscheidene zijden het verlangen heeft gehoord, dat in deze gemeente een telegraafkantoor werdt opgericht en betoogt verder de noodzakelijkheid en rentabiliteit dezer inrichting met het oog op den handel en nijverheid dezer gemeente en omstreken. Hij vraagt derhalve aan het bestuur of, daar er nog weinig vooruitzicht bestaat op de exploitatie van een spoorweg, het niet wenschelijk ware een telegraafkantoor alhier in te stellen, op grond van de door de regering voor een vijftal jaren gedane toezegging. De wethouder Lem-

Realisatie van het ontwerp van 1877. Later zijn de toren en het bordes gewijzigd.

mens sluit zich aan den vorigen spreker aan en wijst nader op de nuttigheid en wenschelijkheid van zoodanig kantoor en voegt daarbij dat eveneens moest zorg gedragen worden voor een gebouw dienende voor kantongerecht, voor kazerne der marechaussee en voor gevangenis en daar toch nu eenmaal gebouwd moest worden alsdan deze gebouwen, welke eene zekere rente zouden afwerpen in vereeniging met een nieuw gemeentehuis werden daargesteld." De raad besluit om het bestuur te machtigen „tot voorlopige uitvoering dezer aangelegenheid, om bij den raad een nader bepaald voorstel te doen".

In de vergadering van 30 januari 1877 zegt de voorzitter dan dat men een geschikt bouwterrein gevonden heeft „in de Geleenstraat, tusschen deze straat, de Krutzer en Uilegats". De prijs bedraagt f. 23,- per 20 centiares, 70 milliares. De burgemeester noemt die prijs niet te hoog en de raad is het met hem eens en besluit tot aankoop over te gaan. Als architect wordt J. Keyser uit Venlo aangetrokken⁶, wiens plan door de raad op 27 juli (met een stem tegen) wordt aanvaard. Op 4 oktober van dat jaar gunt de raad het werk aan de aannemer P.J. Ubaghs uit Nieuwstadt voor een bedrag van f. 35.555,-.

Uit de notulen van de gemeenteraad over het jaar 1877 blijkt duidelijk het verschil in werkwijze tussen de Heerlense gemeenteraad van toen en nu⁷. De raad hield zich toentertijd ook bezig met detailkwesties. Zo discussieert men op 27 juli over de vraag of er 4 of 5 vensters in de voorgevel moeten komen. Het verschil in problematiek waarvoor men in 1877 stond en hun opvolgers nu is daar de oorzaak van. Ook de kleinschaligheid van de samenleving toen bewerkstelligde een dergelijke manier van werken⁸.

De bouw van het gemeentehuis neemt het gehele jaar 1878 en een gedeelte van 1879 in beslag zonder dat de raad er in zijn vergaderingen nog veel op terugkomt. Alleen wordt op 22 maart 1878 aan het college van B. en W. toestemming gegeven een denkplaat te maken, waarvan de tekst op 18 april 1879 in de raad wordt goedgekeurd⁹.

Op 16 juni 1879 wordt het nieuwe gemeentehuis feestelijk in gebruik genomen. Daarvoor verzamelt men zich in het gebouw waar de raad tot dan toe in vergaderd had en voorafgegaan door de feestcommissie en de fanfare begeeft de stoet zich via de toenmalige Dorpsstraat (huidige Emmastraat) over het Kerkhofplein (Emmaplein) door de Geleenstraat naar het nieuwe gemeentehuis. Daar vindt onder voorzitterschap van de toenmalige burgemeester M.J. Savelberg een korte raadsvergadering plaats. De fanfare heeft bij die gelegenheid een festival georganiseerd en het hele feest duurt twee dagen, waarbij op de tweede dag „volksvermakelijkheden" zullen plaatsvinden, zoals de secretaris J. Kaufmann dat zo kleurrijk omschrijft in de notulen van 17 mei 1879.

Ontwerp van Stadhuis Postkantoor
 v. d. Stadsarchitect v. Koninghshuis

1870

Deelen

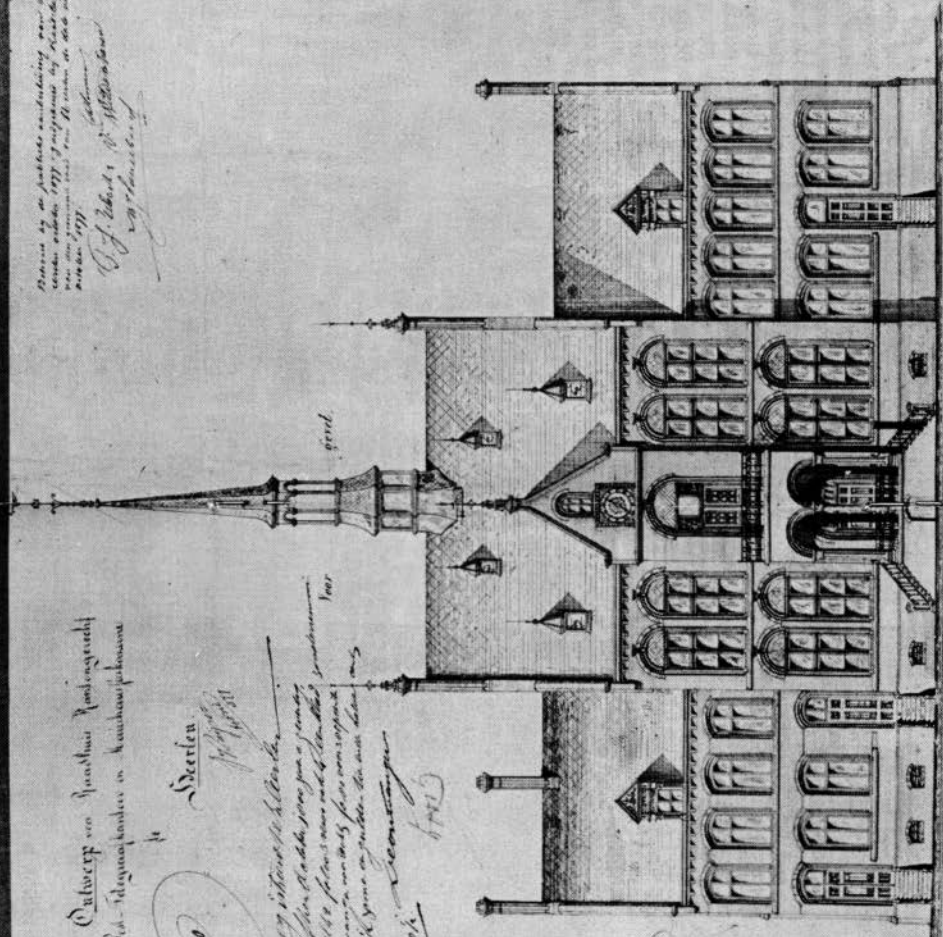
Deze is toegevoegd aan de
 bouwplannen van het stadhuis
 en postkantoor te Rotterdam
 1870

1870

Nr. 152 Ontwerp van de ontwerper
 1870

Printed by the publisher, including the
 entire edition, 1870, printed by
 the printer, 1870

D. J. B. v. d. ...

School 1870

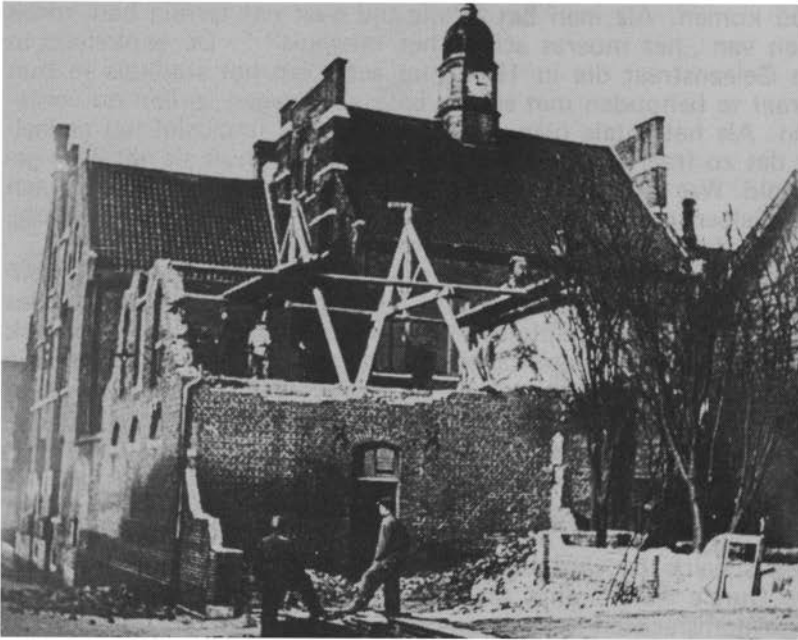
Ontwerptekening van het stadhuis in 1877.

Door de toename van de bevolking¹⁰ - vooral toe te schrijven aan de steenkoolexploitatie - namen ook de werkzaamheden van de gemeente toe en dus ook het aantal ambtenaren. B. en W. kwamen daarom in 1919 met het voorstel om de vroedvrouwenschool aan de Akerstraat aan te kopen en die in te richten tot gemeentehuis. Dit voorstel leidde tot felle protesten uit de bevolking (tot aan pamfletten toe) en wellicht onder deze druk bezweken besloot de raad op 25 april 1919 het voorstel te verwerpen¹¹. De voorzitter memoreert in die vergadering de aanstaande verkiezingen en zegt letterlijk: „lk vrees, mijne heeren, dat de aanstaande verkiezingen hun invloed hebben doen gelden. Naar mij is medegedeeld zijn er raadsleden, die hebben gezegd, als 't na de verkiezingen was, zou ik voor het voorstel stemmen. Hierover spreek ik mijne ernstige afkeuring uit. De heeren hebben niet te vragen naar de publieke opinie, doch het gemeentebelang te behartigen.” De raadsleden laten deze felle woorden gelaten over zich heen gaan maar de winkeliers in de Geleenstraat, die een omzetsdaling vreesden als het gemeentehuis verplaatst werd en een request hadden ingediend, kregen hun zin. Het gemeentehuis bleef aan de Geleenstraat.

Daarmee waren de problemen van de huisvesting natuurlijk niet opgelost. In de vergadering van 24 februari 1920 komt daarom het voorstel aan de orde om twee percelen aan te kopen, een aan de Geleenstraat gelegen, het ander aan de Uilestraat. Hierin zullen dan de Bedrijven en Openbare werken ondergebracht worden. Bedoeld zijn de panden waar tot in 1981 aan de Geleenstraat nog het Gewestelijk Arbeidsbureau in gevestigd was en de stichting Geestelijke Gezondheidszorg „Oostelijke Mijnstreek” aan de Uilestraat. De kostprijs voor het eerste pand bedroeg f. 125.000,- en voor het tweede f. 55.000,-.

Als een rode draad loopt door de beschouwingen van de raad de „stadhuiskwestie”. De burgemeester spreekt openlijk zijn teleurstelling uit over het besluit in 1919 om de vroedvrouwenschool niet aan te kopen. Daarnaast is de raad ervan overtuigd dat aankoop van deze panden geen definitieve oplossing betekent. Eigenlijk voelt men meer voor totale nieuwbouw maar de financiële toestand van de gemeente staat dat niet toe. Daarom volstaat men met de aankoop van deze panden die men Gemeenteadministratiegebouw zal noemen en met de restauratie van het oude raadhuis¹².

De inspectie der archieven in 1934 door de toenmalige rijksarchivaris waarbij gewezen werd op de slechte situatie van het archief was mede de aanleiding om toch serieus iets te gaan doen aan de huisvesting. Ook de raadzaal was te klein geworden omdat door de stijging van het aantal inwoners ook het aantal raadsleden toegenomen was¹³. Daarnaast wordt gewezen op de ongunstige situatie van de werkgelegenheid, die door de bouw van

Afbraak van het brandspuitenhuysje in 1939. Op de achtergrond het stadhuis van 1877. Het ranke torentje is verdwenen en vervangen door een stomp model. De foto is genomen op een plek, waar nu de Raadhuisstraat is; men kijkt richting Geleenstraat.

een nieuw stadhuis een flinke injectie zou krijgen. Aanvankelijk wordt gedacht aan een verbouwing waarbij een vleugel aan het bestaande stadhuis aangebouwd zou worden.

In het najaar van 1936 werd opdracht gegeven aan de architect Ir. Peutz om de plannen daarvoor te maken. „De keuze van deze architect werd geleid door de overwegingen dat de uitnodiging moest beperkt blijven tot de architecten in de gemeente Heerlen en rekening diende te worden gehouden met het moderne karakter der gemeente“¹⁴. In de nieuwe vleugel zou de nieuwe raadzaal ondergebracht worden en het archief. Tevens zou hij dienen voor de officiële ontvangsten.

In de raadsvergadering van 27 april 1937 valt de beslissing om een vleugel bij te bouwen. Belangrijk voor de stadsontwikkeling is daarbij de plaats waar gebouwd zal worden nl. achter het bestaande stadhuis. Logisch omdat er sprake is van een uitbreiding en niet van een geheel nieuw stadhuis waar alle diensten in ondergebracht zouden worden en ook logisch omdat de gemeente de grond al in haar bezit had. Niet zo logisch was echter dat de ingang van het nieuwe stadhuis aan het huidige Raadhuisplein

zou komen. Als men het in die tijd over dat terrein had, spraken men van „het moeras achter het raadhuis”¹⁵. De winkeliers in de Geleenstraat die in 1920 hun actie om het stadhuis in hun straat te behouden met succes bekrond zagen, zullen nu verliezen. Als het totale plan gerealiseerd wordt (inclusief het gedeelte dat zo fraai werkgedeelte heet) is het stadhuis als het ware gedraaid. Was vroeger de hoofdingang - met trappen en bordes - aan de Geleenstraat, nu komt daar een minder imposante toegang, terwijl de hoofdingang met balkon aan de andere zijde komt.

Niet zonder slag of stoot hebben de bewoners van de Geleenstraat zich gewonnen gegeven. Ter compensatie van het verlies werd aan de achterzijde een zuilengalerij gepland, waardoor ook deze kant een representatieve allure zou krijgen. De kosten die met het realiseren van deze zuilengalerij gepaard gingen en in 1946 nog begroot werden op ca. f. 88.000,- hebben ervoor gezorgd dat het plan niet doorging.

Doordat de hoofdingang nu elders kwam te liggen, was het noodzakelijk de omgeving achter het oude raadhuis te verbeteren door bijvoorbeeld de aanleg van een plein. In diezelfde tijd ongeveer speelde de vestiging van de Hema in de stad een grote rol. De Dura's Aannemings Maatschappij N.V. te Rotterdam had de eigendomsrechten verworven op het oude postkantoor aan het Emmaplein. De Dura en de Hema wilden daar gezamenlijk een winkelpand van de Hema neerzetten, hetgeen op verzet stuitte. Eigenlijk wilde men de Hema helemaal niet in Heerlen hebben, omdat de middenstand nadeel dacht te ondervinden van de komst in Heerlen van de Hema. Dat lukte echter niet. Uiteindelijk wist men de combinatie te bewegen genoegen te nemen met een bouwterrein achter het raadhuis, onder de nadrukkelijke toezegging echter dat er een doorbraak zou komen van de Geleenstraat naar het plein (de huidige Dr. Poelsstraat)¹⁶.

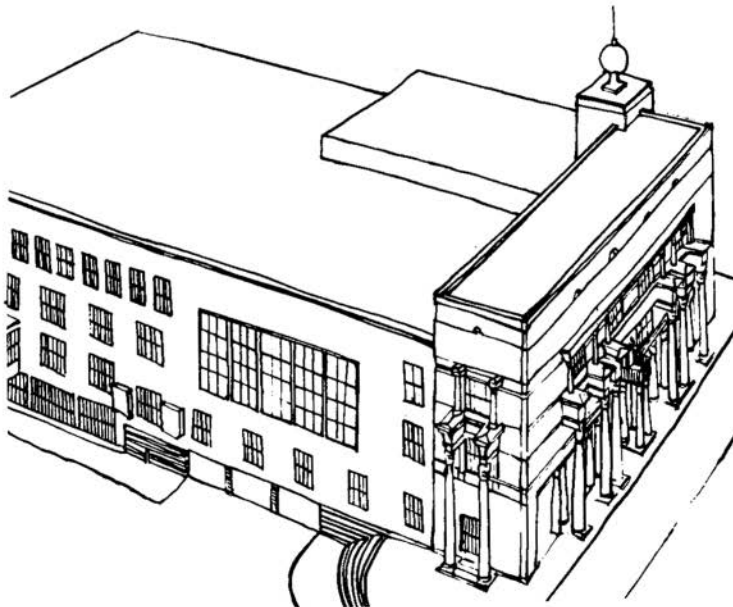
Gedeputeerde Staten gaan in augustus 1937 akkoord met de uitgaven en de architect kan zijn definitieve plannen maken, die op 20 september 1938 aan de raad ter goedkeuring worden voorgelegd. De kosten voor het werk worden geraamd op f. 141.000,- exclusief technische installaties, schilderwerk en enige andere posten. Zonder hoofdelijke stemming gaat de raad akkoord.

Op 6 maart 1939 wordt met het werk gestart. Niemand kon toen nog vermoeden dat ook Nederland in een oorlog betrokken zou worden. Daardoor werden de omstandigheden waaronder gewerkt moest worden, sterk gewijzigd. Niettemin kon op 8 september 1941 het representatieve gedeelte van het stadhuis door de deken - in alle stilte vanwege de oorlogsomstandigheden - ingezegend worden.

Eerder nog - namelijk op 13 juni 1941 - had de raad besloten dat ook wat nu werkgedeelte genoemd wordt, zou worden gebouwd. De consequentie daarvan was wel dat het oude raadhuis

Ontwerptekening van de zuilenkolonade aan de Geleenstraat.

Eén van de vele ontwerpen van ir. Peutz voor het stadhuis. De voorgevel is sterk geïnspireerd door de Romeinse architectuur uit het Nabije Oosten (derde eeuw na Christus). De huidige Raadhuisstraat was niet gedacht als verbindingsweg tussen Geleenstraat en Raadhuisplein. Hij liep dood tegen de verhoging bij de zuilen aan de zijkant. De zuilen hadden in dit ontwerp meer ruimte en daardoor ook meer reliëf.

dat vanaf 1879 mede het beeld bepaald had van de Geleenstraat, zou verdwijnen¹⁷. Als motieven om ook dit gedeelte te bouwen worden door het college 3 punten genoemd:

- men kon het administratiegebouw aan de Geleenstraat voor f. 125.000,- aan het rijk verkopen;
- de materialen die voor de bouw nodig zouden zijn, zouden alleen maar schaarser en duurder worden;
- er bleek een steeds grotere behoefte aan een gecentraliseerde administratie.

Steeds duidelijker wordt het echter dat Nederland bezet is. Weliswaar komt na een aanvankelijke weigering van de Algemeen Gemachtigde voor de Wederopbouw alsnog een vergunning, maar op 1 december 1943, wanneer 2 verdiepingen klaar zijn, valt voorlopig het doek en wordt de bouw stopgezet, omdat er geen materialen voorhanden zijn. De planning dat met de bouw 16 maanden gemoeid zouden zijn, kon men wel vergeten.

Ondertussen was het oude stadhuis afgebroken en zaten de ambtenaren op een verdieping van de Hema¹⁸.

In de notulen van de vergadering van B. en W. van 24 juli 1945 lezen we dat er van het College van Algemeen Commissarissen voor de Wederopbouw bericht is binnengekomen dat er verder gewerkt kan worden. In augustus 1947 wordt ook dit gedeelte in gebruik genomen¹⁹ en op 27 april 1948 werd het raadhuis -zodanig als het toen genoemd werd - plechtig door Prinses Juliana geopend.

Volgens een opgave van B. en W. aan de raad hebben de totale kosten tot 16 december 1946 bedragen:

voor het representatieve gedeelte	287.347,14
voor het werkgedeelte	356.227,28
samen	634.574,42
nog geraamd voor het werkgedeelte	251.610,80
totaal	886.185,22

Nadrukkelijk wordt erbij vermeld dat de kosten voor de kolonnade aan de Geleenstraat (f. 88.000,-) niet in dit overzicht zijn verwerkt²⁰.

J.T.J. Jamar

NOTEN:

1. J. Horst, Het huis de Kroon en zijn bewoners te Heerlen in de loop der tijden, in: Het Land van Herle 1951, blz. 60-62, 81-83 en 98-101. De banksnotulen van het jaar 1692 waarover Horst spreekt op blz. 81 zijn via de inventaris momenteel niet te vinden.
2. Gemeentearchief Heerlen (G.A.H.), (Hoofd)schepenbank Heerlen, administratief gedeelte, inv. nr. 15.

3. G.A.H., Gemeentebestuur Heerlen 1794-1814, nr. 20. Vergadering van An VII, 5 Pluviöse (24 januari 1799).
4. G.A.H., Gemeentebestuur Heerlen 1814-1918, Raadsnotulen 30 december 1818.
5. Rijksarchief in Limburg, Archief Provinciaal Bestuur 1814-1913, inv. nr. 1338 (Verbaal C.d.K. 16 mei 1829 nr. 7).
6. G.A.H., Gemeentebestuur Heerlen 1814-1918, Raadsnotulen 29 mei 1877.
7. De kwestie van de bouw komt ter sprake in de vergaderingen van 30 januari, 19 februari, 16 maart, 29 mei, 26 juni, 27 juli, 4 oktober en 23 oktober.
8. Op 31 december 1879 bedroeg het aantal inwoners van Heerlen volgens de tienjaarlijkse volkstellingen 5105 (2581 mannen en 2524 vrouwen).
9. Deze gedenkplaat is één van de weinige tastbare overblijfselen van het oude gemeentehuis en bevindt zich momenteel in één van de depots van het Thermenmuseum.
10. Bevolkingscijfers voor Heerlen 1900, 6646 inwoners. Bevolkingscijfers 1910, 12098 inwoners. Bevolkingscijfers 1920, 32263 inwoners.
11. G.A.H., Gemeentebestuur Heerlen 1919-1964, Raadsnotulen van 25 april 1919 en Gemeenteblad Afd. A. 1919, nr. 44 van 29 maart 1919.
12. Heerlen, 1924, blz. 59-60. Uitgave gesteund door het gemeentebestuur van Heerlen tot bevordering van handel, nijverheid en vreemdelingenverkeer. Het gebouw aan de Geleenstraat is in 1911 gebouwd en in 1920 in handen van de gemeente gekomen voor een bedrag van f. 125.000,-. Voor hetzelfde bedrag wordt het in 1941 verkocht aan de Staat der Nederlanden (raadsvergadering van 5 juli 1941). Nu in 1981 de nieuwbouw van het Gewestelijk Arbeidsbureau zijn voltooiing naderd, wil de gemeente dit pand aan de Geleenstraat weer terugkopen.
13. In 1877 bestond de raad uit 11 personen en in 1936 uit 30 personen.
14. G.A.H., Gemeentebestuur Heerlen 1919-1964, voorl. inv. nr. Z1949. Notulen van de vergadering der Commissie voor Publieke Werken op vrijdag 2 april 1937.
15. Voorwoord van oud-burgemeester M. v. Grunsven, in: Kroniek van 25 jaar N.V. Betonbouw Dura, Heerlen 1963.
16. G.A.H., Gemeentebestuur Heerlen 1919-1964; voorl. inv. nr. Z1949. Brief aan G.S. van 21 december 1938. Opmerkelijk is nog dat er een actiecomité opgericht is dat zich beijverde geld bijeen te zamelen bij de burgers om dit alles mogelijk te maken. Men had berekend dat de verplaatsing van de Hema met de doorbraak de gemeente f. 52.000,- zou kosten; aan opbrengsten door het comité werden f. 26.000,- geraamd.
17. Deze afbraak start in oktober 1941 en is op 6 december voltooid.
G.A.H., Archief Publieke Werken, dossier 3.
18. G.A.H., Gemeentebestuur Heerlen 1919-1964, voorl. inv. nr. Z1942.
19. G.A.H., Gemeentebestuur Heerlen 1919-1964, voorl. inv. nr. Z1942. Schrijven van de Dura van 3 januari 1948.
20. G.A.H., Gemeentebestuur Heerlen 1919-1964, voorl. inv. nr. Z1942. Kostenoverzicht gemaakt naar aanleiding van een vraag uit de raad. Zie notulen B. en W. van 27 januari 1947.

Berichten

WERVING NIEUWE ABONNEES

Het bestuur van „Het Land van Herle“ heeft een folder laten drukken, om daarmee een actie te voeren tot werving van nieuwe abonnees. Eén exemplaar van deze folder treft u aan in dit tijdschrift. De redactie zal het ten eerste op prijs stellen, als iedere abonnee probeert een kennis of relatie abonnee te maken. Ook in 1982 blijft de abonnementsprijs van f 12,50 gehandhaafd.

SCHENKINGEN AAN DE OUDHEIDKUNDIGE DIENST

Van W. Nolten te Heerlen: een zeer groot aantal kopieën van processtukken uit het archief van de Raad van Brabant betreffende het proces Rumkens-Masson; van de N.C.V.I. te Heerlen: de jaarrekeningen 1935-1941 uit het archief van „Ons Volkshuis“; van H.G.J. Breuer te Kerkrade: een doos archiefstukken van de „hegge-advokaat“ Gerrit van der Neut uit Kerkrade over de jaren 1947-1948; van de heer Maas te Heerlen: twee exemplaren van het boek „Ons Limburg 1911-1981“ en het jaarverslag van de N.C.V.I. over 1981; van H.G.J. Breuer te Kerkrade: een drietal afleveringen van „De Maasgouw“, van de heer Thorissen te Heerlen: een nummer van „Steenkool“ (1954); van L.J. Linden te Heerlen: een nummer van „Geologie en Mijnbouw“ (1952); van H.A. Loontjens te Heerlen: 70 bidprentjes; van H.A. Loontjens te Heerlen en W.G. Zimmermann te Vaals: 140 rouwbrieven; van H.G.J. Breuer te Kerkrade: 25 bidprentjes; van mejuffrouw J. Janssen te Heerlen: 90 bidprentjes; van W.R. Muller te Gorssel: een genealogie Muller; van H.G.J. Breuer te Kerkrade: een genealogie Eggen; van W. Nolten te Heerlen: een genealogie Reumkens; van R. Braad te Heerlen: een tiental boeken over historische onderwerpen en enkele periodieken; van het Noord-Brabants Genootschap te 's-Hertogenbosch: drie diaseries met tekstboekjes over Noord-Brabant respectievelijk in de Steentijd, in de Late Brons- en IJzertijd en in de Romeinse tijd.

L.G.O.G. KRING HEERLEN

Op 27 juni werd er een dagexcursie georganiseerd naar Limbourg en Eupen in België onder leiding van de heren Hermanns en Cloodt van de Eupener Geschieds- und Museumverein.

Op 15 september gaf de heer P.W. Bosch, medewerker van het karteerdistrict Limburg van de Rijks Geologische Dienst een uiteenzetting over de samenhang tussen landschap en geologie in Limburg en over de totstandkoming van geologische kaarten.

Op 10 oktober werd een excursie gemaakt naar Schloss Augustsburg in Brühl met aansluitend een stadsrondrit door Keulen.

Op 17 november sprak de heer F.C. Brouwers (op uitnodiging van de sectie Genealogie) over „Mormonen en de genealogie“.

Op 24 november hield de heer J.P.J. Engelen uit Klimmen een dia-voordracht over „De prentbriefkaart, zijn geschiedenis en ontwikkeling in een historisch perspectief“.

BIJEENKOMSTEN WERKGROEP „HET LAND VAN HERLE”

Op 14 september besprak de heer H.N.J.J. van Wersch aan de hand van verschenen artikelen „De visie op het verschijnsel bokkerijders van Blok en Engelen”.

Op 12 oktober hield de heer drs. F.L. Augustus een spreekbeurt over „De rol van graaf D’Estrades, gouverneur van Maastricht, bij de geheime vredesonderhandelingen in 1674-1675.

Op 9 november sprak de heer dr. H.C.E.M. Rottier over het onderwerp „Heerlen gezien in het licht van de Romeinse stedenbouw”.

J.T.J. JAMAR, „HEERLEN, DE ROMEINSE THERMEN”

In de serie „Archeologische monumenten in Nederland”, een uitgave van Terra en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, verscheen als nummer 9 een boekwerkje over de Heerlense thermen, geschreven door drs. J.T.J. Jamar.

Ofschoon beperkt van formaat en omvang (36 bladzijden) verdient het ongetwijfeld onze aandacht en is zeker zijn prijs waard, niet in de laatste plaats om de talrijke foto’s en andere afbeeldingen.

Na een algemene inleiding volgen de hoofdstukken „De ontdekking der thermen in 1940”, „Beschrijving der afzonderlijke ruimten”, „De datering”, „Techniek” (waarbij de verwarming en de watervoorziening worden behandeld), en „De dagelijkse praktijk”.

Voor de beschrijving der afzonderlijke ruimten is zeer lezenswaardig. Zowel de regelmatige bezoeker van het Thermenmuseum als degene, die slechts af en toe een bezoek brengt, zal er veel van zijn gading in kunnen vinden: de eerste om zich een min of meer volledig beeld te kunnen vormen van bouw, gebruik, bedoeling en details, de ander om -na lezing thuis- goed voorbereid de ruïne te gaan bekijken, zodat dan „de stenen spreken”. Ook voor leerkrachten en reisleiders is het boekje zeer goed bruikbaar als voorbereiding op een excursie. Zelfs zou iedereen, die zijn gasten of zijn kinderen meeneemt naar de thermen, eerst dit boekje eens moeten doorlezen. Door de betrekkelijke beknoptheid kan de omvang geen beletsel zijn. De bezoeker, die vanaf de „brug” het thermencomplex staat te bekijken met dit boekje in de hand, zal kunnen constateren dat de daar aangebrachte nummering correspondeert met die in het boek.

De auteur verstaat de kunst om de bestaande literatuur en de kennis opgedaan aan de hand van de in de Heerlense thermen aangetroffen bouwfragmenten zodanig te combineren, dat de beschrijving van de vorm van de diverse ruimten, het gebruikte materiaal en de dagelijkse praktijk alleszins acceptabel is.

Dit neemt niet weg, dat er nog voldoende speurwerk te verrichten is. Met name wat betreft de plaats, die de thermen innamen in Coriovallum. Daarover is het laatste woord nog niet gesproken: Hoe moeten we ons Coriovallum voorstellen qua omvang, vorm en bebouwing en qua bevolking en cultuur? Welke plaats namen de thermen in voor deze streek? Misschien is dat juist de grote waarde van dit boekje, dat voldoende concreet is ingegaan op details, die af te leiden zijn uit de resultaten van het onderzoek en dat daarnaast de nodige voorzichtigheid is betracht op punten, die nog onvoldoende

onderzocht zijn.

Kortom een nuttig boekwerkje, dat ruime verspreiding verdient. Het is voor f. 5,- te koop in het Thermenmuseum en in de boekhandel.

DE CONSERVERING VAN DE THERMEN

Meteen na de opening in 1977 openbaarden zich reeds de problemen met betrekking tot de conservering van de ruïne. De vloeren, de muurtjes maar ook de grond begonnen wit uit te slaan. Dit proces zette zich -helaas- voort. In overleg met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek werden toen een aantal maatregelen getroffen, die alle tot doel hadden ons een inzicht te geven in het proces, dat zich aan het afspelen was. Er werden nog geen tegenmaatregelen getroffen, omdat nog niet exact bekend was, wat er aan de hand was. Wel werd vanaf het begin gedacht aan vochttransport uit de bodem.

Ieder die de thermen bezocht heeft, heeft zelf kunnen constateren, dat er bij de ruïne een hoge relatieve vochtigheid heerst. Een analyse van de witte aanslag leerde ons, dat er rijkelijk sulfaten in aanwezig waren.

Door T.N.O., afdeling Bouwfysica, zijn een aantal onderzoeken in de ruïne verricht. De resultaten daarvan zijn begin december bekend geworden. In het kort komt het hier op neer:

1. De grond is uitgedroogd. Er vindt geen verdere uitdroging en inkrimping meer plaats. Dat betekent, dat wij geen angst behoeven te hebben, dat de grond nog verder gaat scheuren, hetgeen ook voor de ruïne gevaarlijke gevolgen zou kunnen hebben.
2. De Romeinse steen is vrij hard en zwaar en niet zo poreus (30% lucht, 70% massa), de mortel heeft bijna dezelfde samenstelling (28% lucht, 72% massa).
3. De witte aanslag bestaat blijkbaar ook uit grote hoeveelheden calcium. In feite komt het er op neer, dat gips in de aanslag domineert. Dat is enerzijds een geruststellende gedachte, omdat gips niet agressief is en dus de ruïne geen schade berokkent, anderzijds vervelend, omdat gips zich moeilijk laat verwijderen.

De conclusies van het onderzoek zijn als volgt samen te vatten: Het proces van vochtdoorstroming is tot stilstand gekomen en de meegebrachte zouten zijn niet schadelijk voor de ruïne. Wel leveren zij een minder fraai beeld op en daarom zal het museum verder moeten onderzoeken, hoe de aanslag te verwijderen is.

J.J.

Kroniek

1981

- 4 juni   Officiële opening van de uitgebreide en geheel vernieuwde boekhandel Winants B.V., Raadhuisstraat 2, Heerlen, door burgemeester J.A.M. Reijnen; tevens viering robijnen jubileum als boekhandelaar van de directeur C.H. Winants.
- 4 sept.   Viering 25-jarig dienstjubileum van ir. P.J.A. Vlas, directeur Gemeentebedrijven Heerlen.
- 4 sept.   Viering 25-jarig bestaansfeest Stichting Centrum voor Maatschappelijk Werk Heerlen in de „Luciushof“, Putgraaf 3, Heerlen.
- 4 sept.   Viering 25-jarig jubileum van dr. R.J.J. Omers als geneesheer-directeur van de St. Elisabethkliniek/Vroedvrouwenschool in Heerlen; bij gelegenheid hiervan ontvangt hij uit handen van burgemeester J.A.M. Reijnen de erepenning in zilver van de gemeente Heerlen.
- 4 sept.   Officiële opening nieuwe kantoor van de Nederlandse Middenstandsbank aan de Ganzeweide 58, Heerlerheide-Heerlen, door Heerlens loco-burgemeester H.L.M. Savelsbergh.
- 6 sept.   Installatie van E. Mutsaers als pastoor van de St. Barbaraparochie te Treebeek-Brunssum; hij komt in de plaats van F. Berbers.
- 8 sept.   Ondertekening oprichtingsacte van de Stichting Opbouw Open Universiteit Heerlen ten overstaan van notaris prof. dr. E.A.A. Luijten te Heerlen.
- 14 sept.   Start Pastorale School Mijnstreek te Heerlen (de eerste in Limburg) met als doel het vormen van vrijwilligers als hulp van de pastores.
- 15 sept.   Uitreiking door Heerlens burgemeester van nationaal verzetsherdenkingskruis aan zeventien Heerlenaren of hun nabestaanden, die in de tweede wereldoorlog binnen het verzet actief zijn geweest.
- 25 - 29 sept.   Feestviering bij gelegenheid van 125-jarig bestaan harmonie St. Caecilia te Hoensbroek.
- 29 sept.   Overhandiging aan Stadsgewestvoorzitter J.A.M. Reijnen van eerste exemplaar van de nieuwe plattegrond „Randstad Zuid-Limburg Oost“, afgestemd op de toestand na de gemeentelijke herindeling: 1 januari 1982.
- 30 sept.   Afscheid van hoofdinspecteur drs. H.J. Heijboer, adjunct-directeur van het Zuidnederlands Instituut voor Gemeentepolitieopleiding te Heerlen, wegens het bereiken van de 60-jarige leeftijd; bij deze gelegenheid ontvangt hij de onderscheiding Ridder in de Orde van Oranje Nassau.
- 1 okt.   Officiële opening nieuwe kantoor van de Christelijke Nationale Vakcentrale, bureau Limburg, aan de St. Franciscusweg 15 te Heerlen door burgemeester J.A.M. Reijnen en CNV-voorzitter H. van der Meulen.
- 7 okt.   Uitreiking door Heerlens burgemeester van eerste van 8.500 informatiegidsen voor ouderen in Heerlen, „de gids 65+“, aan Jan Pex en Frederik Reining, twee honderdjarige inwoners van Heerlen.

- 12 okt. Viering honderdste verjaardag van Simpelvelds oudste inwonster M.J. Slangen-Crubben.
- 20 okt. Opening nieuwe kantoor van de Pancratiusbank aan de Wannerstraat 26 te Heerlerheide-Heerlen.
- 21 okt. Gemeenteraadsverkiezingen in verband met de herindeling van gemeenten in Zuid-Limburg.
- 22-24 okt. Wereld- en Europese kampioenschappen kunstwielrijden en cyclobal in sporthal „De Varenbeuk“, Heerlen, georganiseerd door kunstwielrijdersvereniging „De Heidebloem“, Heerlerheide-Heerlen.
- 24 okt. Officiële opening vernieuwde gemeenschapshuis „Laurentius-huis“ te Voerendaal door waarnemend burgemeester P.L. Houben.
- 29 okt. Benoeming van M.J. Bus, wethouder, en C.W. de Ruijter, directeur-geneesheer revalidatiecentrum „Hoensbroeck“, tot ereburger van de gemeente Hoensbroek.
- 6 nov. Opening symposium en informatiemarkt voor en over gehandicapten in de Heerlense stadsschouwburg door wethouder J. Andriesma, voorzitter van het comité Internationaal Jaar van Gehandicapten Oostelijk Mijngedebied.
- 8 nov. Onthulling door Heerlens burgemeester van kunstwerk, een bronzen „heks“, voor het gemeenschapshuis Heksenberg aan de Hei-Grindelweg ter gelegenheid van registratie 500.000ste bezoeker aan het gemeenschapshuis.
- 13 nov. Feestviering bij gelegenheid van 25-jarig jubileum van ir. H.B. Velthuis, directeur Hogere Technische School Heerlen.
- 13-14 nov. Viering 25-jarig bestaansfeest Zuid-Limburgs Avondcollege in het Bernardinuscollege te Heerlen.
- 15 nov. Viering honderdste verjaardag van M. Gorka-Nantyszak uit Ubach over Worms.
- 22 nov. Installatie van H. Kuijer als pastoor van de parochie St. Franciscus van Assisië, Laanderstraat, Heerlen.

Register op de inhoud van de jaargang 1981

aflevering 1, januari/maart

Romeinse pottenbakkersoven aan de Nobelstraat te Heerlen (door J.K. Gielen)	1
Het slachthuis en de vleeskeuringsdienst te Heerlen (door R. Braad)	4
De abdij Sint Benedictusberg te Mamelis (door C. Hafkamp)	15
Berichten	
- „Oad Zumpelveld“	20
- Fotoboek Bocholtz	20
- Schenkingen aan de Oudheidkundige Dienst	21
- L.G.O.G. kring Heerlen	22
Kroniek	23

aflevering 2, april/juni

Heerlens Vooruitgang en de H.B.S. (door C.E.P.M. Raedts)	25
Kerkklokken in de Petrus en Pauluskerk te Schaesberg (door E. Ramakers)	32
De voornaam Joseph in Heerlen (door M.A. van der Wijst)	40
Boter in Het Land van Herle (door J.P.J. Engelen)	43
Berichten	
- Promotie	46
- Bijeenkomsten werkgroep „Het Land van Herle“	46
- L.G.O.G. kring Heerlen	46
- Schenkingen aan de Oudheidkundige Dienst	47
Kroniek	48

aflevering 3, juli/september

Een zeldzame Romeinse fibula uit Heerlen (door J.K. Gielen)	49
Het banale maalrecht in de bank en vrijheid Heerlen (door Alb. Corten)	51
De landsgrenzen bij Heerlen na het verdrag van Fontainebleau in 1785 (door J. Belonje)	53
De beroepsbevolking van Heerlen omstreeks 1825 (door M.A. van der Wijst)	64
Berichten	
- H.H.M. Bruykers „400 jaar parochie H. Gregorius de Grote, Brunssum“	70
Kroniek	71

aflevering 4, oktober/december

De kopie van een Romeinse wapenrusting, een recente aanwinst in het Thermenmuseum (door F.M. Hub Senden)	73
Bijna 600 jaar geleden werd Hoensbroek van Heerlen afgescheiden (door M.A. van der Wijst)	79
Gemeentehuizen in Heerlen (door J.T.J. Jamar)	81
Berichten	
- Werving nieuwe abonnees	92
- Schenkingen aan de Oudheidkundige Dienst	92
- L.G.O.G. kring Heerlen	92
- Bijeenkomsten werkgroep „Het Land van Herle“	93
- J.T.J. Jamar „Heerlen, de Romeinse thermen“	93
- De conservering van de thermen	94
Kroniek	95